

رابطه بین سرمایه اجتماعی و گرایش دانش آموزان به مصرف موادمخدر

تاریخ دریافت: 1396/4/29

تاریخ پذیرش: 1397/01/20

اکبر زارع شاه آبادی،¹ محمد علی اویسی،² لیلی بنیاد³

از صفحه 1 تا 20

چکیده

زمینه و هدف: دانش‌آموزان در معرض خطرات زیادی هستند که سلامت جسمی و روانی آنان را تهدید می‌کند و انجام فعالیت‌های علمی در این حوزه از اهمیت بسزایی برخوردار است. هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و گرایش به مصرف موادمخدر در شهر زابل می‌باشد.

روش‌شناسی: روش تحقیق از نوع پیمایشی و جامعه آماری آن دانش‌آموزان پسر مقطع دوم متوسطه در شهر زابل که تعداد آن‌ها 4721 نفر می‌باشند حجم نمونه 355 نفر، که با استفاده از فرمول کوکران انتخاب شدند ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق ساخته می‌باشد که روایی آن‌ها از طریق اعتبار صوری و پایایی آن از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ سنجیده شد.

یافته‌ها: حاکی از آن است که میانگین میزان گرایش به موادمخدر پسران به طور معنادار از دختران بیشتر است؛ همچنین بین ارتباط با دوستان ناباب و میزان گرایش به موادمخدر رابطه مثبت معناداری وجود دارد، اما بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با گرایش به موادمخدر رابطه معنادار معکوس دارد.

نتایج: آزمون رگرسیون نشان داد که روابط با دوستان ناباب، جنسیت و هنجارهای اجتماعی در مجموع 36 درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: گرایش به مصرف موادمخدر، سرمایه اجتماعی، جنسیت، روابط با دوستان ناباب، دانش‌آموزان، هنجار اجتماعی.

1- دانشیار دانشگاه یزد (نویسنده مسئول) A_zare@yazd.ac.ir

2- کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد.

3- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه یزد.

مقدمه

یک کشور به وسیله مردمش توسعه می‌یابد، مردم می‌توانند با تفکرات، رویاها و دستاوردهایشان کشورشان را توسعه دهند (عبدالکلام،¹ 2012). دانش‌آموزان آینده‌سازان جوامع هستند، دانش‌آموزان نقش حیاتی در جامعه و چگونگی شکل‌دهی جامعه به نسل‌ها دارند. آموزش و پرورش جایی است که در آن دانش‌آموزان شکل می‌گیرند.

دانش‌آموزان در معرض خطرات زیادی هستند که سلامت جسمی و روانی آنان را تهدید می‌کند. یکی از این عوامل خطرناک که از رشد و بالندگی دانش‌آموزان جلوگیری می‌کند، رشد بی‌رویه سوء مصرف موادمخدر سنتی و صنعتی در بین نوجوانان و جوانان می‌باشد. اعتیاد از جمله مسائلی است که به عنوان فاجعه، جهان را وارد مشکل نوینی کرده و قربانیان زیادی از جوامع بشری، از جمله کشور ما گرفته است (مطیعی لنگرودی، 1392: 66). اعتیاد، گذشته از ایجاد اختلافات خانوادگی، زیان‌های اقتصادی و فرهنگی فراوانی را نیز موجب می‌شود. اعتیاد سالانه هزاران انسان را به کام مرگ می‌فرستد (نیکزاد مقدم، 1391: 3). اعتیاد، پدیده‌ای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که عامل‌های مختلفی از جمله فردی، خانوادگی، محیطی و اجتماعی در رشد و گسترش آن دخالت دارد (درستکار، 1393). غالباً نقش خانواده و گروه دوستان در معتاد شدن افراد برجسته‌تر از سایر موارد است (سلطانی، 1391). دلایل روانی و اجتماعی گوناگونی برای روی آوردن نوجوانان به سمت مواد، مطرح شده است. برخی از افراد در پی پذیرفته شدن در جامعه هستند و بعضی سعی می‌کنند خود را رشد یافته‌تر نشان دهند (ترینیداد² و همکاران، 2004).

مفهوم سرمایه اجتماعی یک مفهوم بین رشته‌ای است که طی دو دهه‌ی اخیر مورد توجه پژوهشگران زیادی قرار گرفته است. سرمایه اجتماعی در روابط میان افراد تجسم می‌یابد و موقعی به وجود می‌آید که روابط میان افراد به شیوه‌ای دگرگون شود که کنش را تسهیل کند (کلمن، 1998). سرمایه اجتماعی عبارت است از ارتباطاتی که بین مردم وجود دارد و محل زندگی آن‌ها را از نظر روابط غنی می‌سازد (هوپکه، 2001). سرمایه اجتماعی در روابط میان افراد تجسم می‌یابد و موقعی به وجود می‌آید که

1- Abdul Kalam

2- Trinidad

روابط میان افراد به شیوه‌ای دگرگون شود که کنش را تسهیل کند (کلمن، 1998). امروزه محققین سرمایه اجتماعی را یکی از عوامل زمینه‌ساز و مؤثر در سلامت اجتماعی و کاهش خطرپذیری در جامعه می‌دانند (باقری یزدی، 1388: 2).

بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و سوء مصرف مواد در دانش‌آموزان دبیرستان شهر مید وسترن آمریکا، نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن و سوء مصرف مواد در دانش‌آموزان مورد مطالعه، ارتباط معنی‌دار و منفی وجود دارد. بدین معنی که هر چه ارتباطات و تعاملات بین فردی مؤثر و مناسبی بین دانش‌آموزان وجود داشته باشد احتمال گرایش به سوی رفتارهای پرخطر و آسیب‌های اجتماعی کمتر خواهد بود (باقری یزدی، 1388: 3).

در واقع جامعه و اطرافیان متقابلاً در افزایش مصرف مواد نقش دارند، به طوری که در برخی گروه‌های اجتماعی، مصرف مواد شرط پذیرفته شدن از سوی دیگران است (گراهام، 2008). گسترش مصرف موادمخدر را باید در باورهای غلط جوانان در استفاده از این مواد دانست. جوانان به علت عدم اطلاع از مضرات و پیامدهای موادمخدر و نادیده انگاشتن عوارض آن دچار باورهای غلط گردیده، به طوری که تصور می‌نمایند مصرف تفریحی و تجربه یک بار مصرف سبب لذت و خوشگذرانی می‌گردد و سبب اعتیاد نخواهد شد. غافل از آنکه بسیاری از معتادین مصرف‌کننده موادمخدر با همین انگیزه اقدام به مصرف نموده و یک‌بار مصرف سبب ایجاد تمایل و احساس مثبت برای ادامه مصرف در آنان شده و موجبات وابستگی روانی به این‌گونه مواد را در آنان فراهم نموده است (دعاگویان، 1388). روند رو به افزایش مصرف مواد در بین نوجوانان بسیار نگران‌کننده است، زیرا اکثر نوجوانان که مصرف مواد را در سال‌های اولیه نوجوانی آغاز می‌کنند به مصرف این مواد در سال‌های آینده ادامه می‌دهند که میزان مصرف و مشکلات مرتبط با آن نیز افزایش می‌یابد (محمدخانی، 1385).

بررسی‌ها نشان داده‌اند که دسترسی جوانان و نوجوانان به سرمایه اجتماعی می‌تواند، زمینه کاهش مشکلات اجتماعی و رفتاری را سبب گردد؛ لذا با فراهم آوردن زمینه تعاملات اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و کار تیمی می‌توان از میزان آسیب‌های اجتماعی و خطرپذیری در آنان کاست و موجبات پیشرفت تحصیلی و ارتقاء سلامت آنان را فراهم آورد.

کاپلان و همکارانش نیز معتقدند اگر فرد مکرراً در معرض ارزیابی منفی و انتقادات دیگران قرار گیرد، خود را تحقیر کرده و عزت نفس پایینی که در شخص به وجود می‌آید در ارتباط او با همسالان مصرف‌کننده مواد تأثیر دارد و در نتیجه به سوء مصرف موادمخدر روی می‌آورد (میری آشتیانی، 1380: 40).

در کشور ما نیز یکی از عوامل مهم و مؤثر در انحرافات و آسیب‌های اجتماعی بویژه اعتیاد به موادمخدر، گروه‌های دوستی و همسالان هستند. معمولاً شروع اعتیاد در گروه‌های مختلف به ویژه نوجوانان و جوانان استعمال سیگار و در نهایت اعتیاد به موادمخدر دیگر بوده است. نتایج تحقیقات انجام شده نیز در سال‌های مختلف نشان می‌دهد که حدود 75 تا 77 درصد از افرادی که معتاد شده‌اند علت اعتیاد خود را معاشرت با دوستان ناباب و معتاد ذکر کرده‌اند (ژرفای تربیت، 1379: 34).

از آنجا که سرمایه اجتماعی یکی از عواملی است که فقدان آن بر گرایش دانش‌آموزان به سوء مصرف موادمخدر اثرگذار است لذا هدف پژوهش حاضر به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و گرایش به سوء مصرف موادمخدر می‌پردازد.

پیشینه پژوهش

محمدتبار و خراسانی (1395) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که متغیرهای دوستان معتاد و پیوستگی خانواده بیشترین تأثیر را بر سوء مصرف مواد داشته‌اند.

پورنیک دست و همکاران (1394) در پژوهش خود نشان دادند، انطباق و تمایل به موادمخدر بر حسب سطوح مختلف گرایش مذهبی متفاوت است طوری که افراد با گرایش مذهبی بالا، کمتر تمایل به مصرف مواد دارند و سازگاری بیشتری نسبت به افراد با نگرش مذهبی پایین دارند و چنین نتیجه‌گیری شد، ضروری است که مقامات آموزشی و تربیتی مدارس شرایط مورد نیاز برای افزایش نگرش مذهبی نوجوانان را فراهم کنند.

نتایج پژوهش قنادی فرنود و محمود علیلو (1393) نشان داد، متغیرهای بدتنظیمی هیجان و تجربه کودک آزاری به درجات مختلف توانایی پیش‌بینی مصرف سیگار، موادمخدر، مشروبات الکلی و داروهای روان‌گردان را دارا هستند. همچنین یافته‌های این

پژوهش بیان‌گر نقش آسیب‌پذیری زیستی اولیه در زمینه تنظیم هیجان (بدتنظیمی هیجان) و محیط خانوادگی ناسالم و بی‌اعتبارساز (تجربه کودک آزاری) در ابتلا به اختلال شخصیت مرزی و بروز رفتارهای پرخطر نظیر مصرف مواد و الکل است.

حیدرنژاد و همکاران (1391) در پژوهش خود دریافتند سرمایه اجتماعی جوانان معتاد به طور معناداری پایین‌تر از جوانان غیرمعتاد است. همچنین، میزان مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و شبکه روابط اجتماعی جوانان معتاد به طور معناداری پایین‌تر از جوانان غیرمعتاد بود. شاخص روابط خانوادگی و دوستانه بیشترین قابلیت تمیز را در بین جوانان معتاد و غیرمعتاد دارد. و چنین نتیجه‌گیری می‌کنند: با توجه به تأثیر مثبت مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و شبکه روابط اجتماعی بر افراد غیرمعتاد باید شرایط و بسترهای مناسب برای سوق دادن جوانان معتاد به درگیر شدن در رویدادهای اجتماعی مانند گسترش سازمان‌ها و انجمن‌های داوطلبانه و غیردولتی نظیر انجمن‌های مردم نهاد بهای بیشتری داده شود (حیدرنژاد، باقری بنجار و اصائلو، 1393).

نتایج یافته‌های گروسی و محمدی دولت‌آبادی (1390) درباره تبیین تجربه زیستی زنان وابسته به مواد مخدر از پدیده اعتیاد حاکی از آن است که اگر چه وابستگی به مواد یکی از مسایل اجتماعی است که به صورت سنتی مردان را درگیر می‌نمود، اما تحولات سال‌های اخیر که به تغییر موقعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی زنان منجر شده است، به گسترش اعتیاد در بین زنان دامن زده است.

راسل¹ (2015) در رساله دکتری خود با عنوان «تأثیر برنامه پیشگیری از سوء مصرف مواد بر موفقیت دانشجویان دانشگاه میدوست» به بررسی فواید برنامه پیشگیری از سوء مصرف مواد در محیط‌های دانشگاهی می‌پردازد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شرکت در یک برنامه پیشگیری از سوء مصرف مواد نه تنها پتانسیل موفقیت و تغییرات رفتاری دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد بلکه تا حدی درصد پشتکار برای فارغ‌التحصیلی را بهبود می‌بخشد.

وینترز² (2014) در رساله دکترای خود به بررسی ابزار روان‌سنجی تست غربالگری سوء مصرف مواد مخدر در میان مردان بی‌خانمان می‌پردازد. بی‌خانمانی در ایالات متحده به عنوان یک مشکل اجتماعی دیرینه به رسمیت شناخته شده و پیامدهای فراگیر دارد.

1- Russel
2- Winters

میزان قابل توجهی از تحقیقات نشان داده است که اختلالات مصرف مواد در میان بی‌خانمانان با نرخ بیشتری نسبت به افراد دارای سرپناه دیده می‌شود. هدف این مطالعه بررسی میزان سودمندی مصرف موادمخدر در آزمون (DAST 20) در یک نمونه از مردان بی‌خانمان داوطلب در یک اردوگاه ترک اعتیاد سوء مصرف مواد بود. نتایج مطالعه از پایایی و روایی آزمون (DAST 20) به عنوان یک ابزار اندازه‌گیری مشکلات مصرف موادمخدر در میان مردان درمان جوی بی‌خانمان پشتیبانی می‌کند.

تورلیندرسون¹ و همکاران پژوهشی با عنوان ساختار اجتماعی، سرمایه اجتماعی و سیگار کشیدن نوجوانان انجام دادند. یافته‌های پژوهش نشان داد، نوجوانانی که در محله‌های ثروتمندنشین و در خانواده‌های تک والد زندگی می‌کردند، در مقایسه با سایر نوجوانان سیگار بیشتری مصرف می‌کردند (تورلیندرسون، والدیمارسوتیر² و جانسون³، 2012).

نتایج مطالعه چی چانگ⁴ و یانگ⁵ نشان داد که بین اعتماد اجتماعی با مصرف سیگار و الکل رابطه منفی وجود داشت. اعتماد اجتماعی، اثرات قوی‌تر بر مصرف سیگار و الکل در بین زنان نسبت به مردان داشت. بین مشارکت اجتماعی و مصرف الکل همبستگی مثبت دیده شد، بدین معنی که شرکت در انجمن‌های مختلف فرصت نوشیدن الکل را افزایش می‌دهد (چی چانگ و یانگ، 2008).

چارچوب نظری پژوهش

در بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به مصرف موادمخدر نظریات گوناگونی توسط روان‌شناسان، جامعه‌شناسان، محققان و متخصصان، ارائه شده است که هر کدام از منظر خاصی به این موضوع می‌پردازند. ما در اینجا سعی می‌کنیم با استفاده از نظریات مرتبط با سرمایه اجتماعی و نظریات نظریه خرده فرهنگ، پیوند افتراقی و نظریه یادگیری اجتماعی علل گرایش دانش‌آموزان به مصرف موادمخدر را مورد بررسی قرار دهیم.

1- Thorlindsson
2 - Valdimarsdóttir
3- Jonsson
4- Chih chuang
5- Yang

سرمایه اجتماعی، سرمایه‌ها و منابعی هستند که افراد و اجتماعات از طریق پیوند با یکدیگر می‌توانند به آن دسترسی داشته باشند. بنابراین می‌توان گفت که ارتباطاتی با کیفیت‌های یاد شده، بر ظرفیت و توانایی افراد در حل مسائل خود در کنش‌های جمعی اثرگذار بوده و کارایی آن‌ها را افزایش می‌دهد. این سرمایه موجود در روابط میان افراد، اگر در قالب شبکه‌های اجتماعی متمرکز و تجمیع شوند، حامل انرژی فراوانی می‌شود که می‌تواند افراد را به اهداف خود برساند و در تحلیل نهایی، سودی برای جامعه در افزایش توانایی افراد در حل مسائل خود و کسب اهداف داشته باشد (عطارد، 1391: 182).

کلمن سازمان اجتماعی را پدیدآورنده سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرد، وی معتقد است که سرمایه اجتماعی با کارکردش تعریف می‌شود؛ به اعتقاد وی سرمایه اجتماعی شی واحدی نیست بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آن‌ها جنبه‌ای از ساختار اجتماعی هستند و کنش‌های معین افراد را در درون ساختار تسهیل می‌کنند. سرمایه اجتماعی، سرمایه مولد است و دستیابی به اهداف معین را امکان‌پذیر می‌سازد. کلمن برخی از روابط اجتماعی را که می‌توانند منابع سرمایه‌ای سودمند ایجاد کنند شامل تعهدات و انتظارات، ظرفیت بالقوه اطلاعات، هنجارها و ایدئولوژی می‌داند (کلمن، 1998).

پاتنام¹ سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع شده و در نهایت منافع متقابل آنان را تأمین خواهد کرد. از نظر وی اعتماد و ارتباط متقابل اعضاء در شبکه به عنوان منابعی هستند که در کنش‌های اعضای جامعه موجود است (پاتنام، 2000). به نظر پاتنام و همکاران، سرمایه اجتماعی عبارت است از ارتباطاتی که بین مردم وجود دارد و محل زندگی آن‌ها را از نظر روابط غنی می‌سازد. آن‌ها معتقدند که سرمایه اجتماعی، در واقع یک پیش‌بینی‌کننده قوی برای تعیین میزان شادمانی افراد و کیفیت زندگی در اجتماع است، لذا برای افزایش سطح شادمانی مردم سرمایه‌گذاری در سرمایه اجتماعی بسیار ارزشمندتر از سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی است. به اعتقاد پاتنام سرمایه اجتماعی سه بُعد دارد: 1- شبکه‌ها، که همان روابط اجتماعی و تعاملات افراد با هم است و به عنوان جزء اساسی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود؛ 2- هنجار همیاری، که ملاک

1- putnam

سرمایه‌ی اجتماعی است؛ 3- اعتماد، که از عناصر ضروری برای تقویت همکاری است و حاصل پیش‌بینی‌پذیری رفتار دیگران است که اعتماد شخصی و اعتماد تعمیم یافته را در برمی‌گیرد (هوپکه، 2001).

بوردیو سرمایه اجتماعی را حاصل انباشت منابع بالقوه و یا بالفعلی می‌داند که مربوط به مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم و بیش نهادینه شدن در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می‌شود (وینتر، 2000: 34).

نظریه‌های خرده فرهنگی به تبیین این‌که چگونه مردم با زندگی در محلات بی‌سازمان، نسبت به انزوای اجتماعی و محرومیت اقتصادی واکنش نشان می‌دهند، پرداخته‌اند. به خاطر تحلیل رفتگی سبک زندگی، ناکامی و افسردگی اعضای طبقات پایین‌تر جامعه یک خرده فرهنگ مستقلی را با مجموعه قوانین و ارزش‌های خودی ایجاد می‌کنند. در حالی‌که فرهنگ طبقات متوسط بر تلاش و کوشش زیاد، به تأخیر انداختن ارضاء نیازها و آموزش رسمی تأکید دارد، خرده فرهنگ طبقات پایین‌تر به هیجانان، قلدری، ریسک کردن، شجاعت و ارضاء فوری نیازها تأکید می‌نماید. هنجارهای خرده فرهنگی اغلب با ارزش‌های متداول جامعه تضاد پیدا می‌کند، به خاطر این‌که افراد فقیر شهری دریافته‌اند که از عهده برآمدن تقاضاهای رفتاری طبقه متوسط جامعه غیرممکن است. در نتیجه ساکنان محلات فقیرنشین مجبور می‌شوند قانون را زیر پا بگذارند و از قوانین فرهنگ کچرو پیروی نمایند (مبارکی، 1383: 79). این نظریه بر بزهکاری جوانان متمرکز شده و در یک تحلیل جامعه‌شناختی، بزهکاری جوانان را برحسب ویژگی‌های خرده فرهنگی آن‌ها مانند ارزش‌ها، باورها، عادات و شیوه‌های زندگی مورد بررسی قرار می‌دهد. از جمله کوهن¹ (1955)، کلووارد² و اوهلین³ (1960) ماتزا⁴ (1964) و میلر⁵ (1975) معتقدند که توجه به خرده فرهنگ‌ها در تبیین بزهکاری جوانان از اهمیت خاصی برخوردار است. زیرا جوامع مدرن با خرده فرهنگ‌های متفاوت ساخته شده‌اند و رفتاری که در یک جایگاه خرده فرهنگی خاص به عنوان رفتار بهنجار شناخته شده است، ممکن است در جایگاه خرده فرهنگی دیگر به عنوان رفتار انحرافی

1- Cohen

2- Cloward

3- Ohline

4- Matza

5- Miller

در نظر گرفته شود(احمدی، 1384: 77).

نظریه یادگیری اجتماعی ساترلند یکی از قوی‌ترین نظریه‌ها در زمینه پیدایش انحرافات است که تا به امروز قدرت تبیین زیادی دارد. ساترلند در قالب نظریه‌اش معتقد بود که انحرافات عموماً در قالب گروه‌های نخستین نظیر گروه دوستان یا خانواده آموخته می‌شود. این گروه‌ها بسیار متنفذتر از مأمورین و مسئولین رسمی مانند معلمان، کشیشان، افراد پلیس یا ابزارهای ارتباط جمعی نظیر فیلم و روزنامه می‌باشند. از نظر ساترلند فرآیند یادگیری رفتار بزهکارانه شامل تکنیک‌های تبهکاری، انگیزه‌ها، گرایش‌ها و دلیل تراشی‌های لازم برای آن می‌شود. بدین ترتیب یک جوان هم می‌آموزد که چگونه با موفقیت دزدی کند و هم چگونه استدلال بیاورد تا دزدی خود را توجیه کند و برای آن عذر بتراشد(ممتاز، 1381: 82). این نظریه بر یادگیری در زمینه و بستر اجتماعی تأکید دارد. این نظریه می‌گوید که مردم از یکدیگر می‌آموزند. این یادگیری می‌تواند براساس مشاهده، تقلید یا مدل‌سازی باشد. آلبرت بندورا¹ از پیشگامان این نظریه است. اصول نظریه یادگیری اجتماعی عبارت است از:

- 1- افراد می‌توانند با مشاهده رفتار دیگران و نتایج آن رفتارها از یکدیگر بیاموزند؛
- 2- آموختن می‌تواند بدون تغییر رفتار باشد؛
- 3- شناخت نقش مهمی در یادگیری دارد. آگاهی و شناخت از نتایج رفتار، تشویق‌ها و تنبیه‌هایی که در آینده به دلیل یک رفتار روی می‌دهد می‌تواند روی نمایش رفتارهای مردم تأثیر بگذارد(جوان، 1391).

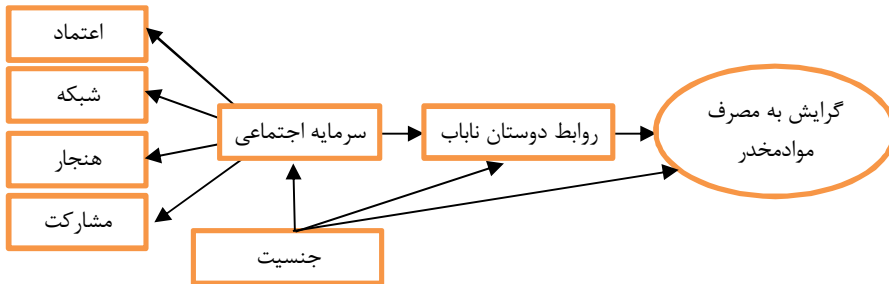
براساس این نظریه انحراف امری آموختنی است. ادوین ساترلند می‌گوید: معاشرت افتراقی چگونگی رفتار مجرمانه را تبیین می‌کند و این نظریه جزء نظریه‌های یادگیری است که بر اساس آن رفتار مجرمانه آموخته می‌شود و یادگیری اساسی در درون گروه‌های نخستین فرد رخ می‌دهد. یادگیری به میزان، شدت، فراوانی و مداومت ارتباط وابسته است. براساس این نظریه به نظر می‌رسد شروع مصرف موادمخدر به طور کامل وابسته به معاشرت با اطرافیان می‌باشد(آله پناه، 1389: 14).

1- Albert Bandura

با توجه به مصرف موادمخدر معاشرت افتراقی می‌تواند به عنوان یک مقیاس در نظر گرفته شود که در یک طرف مقیاس معاشرت‌های کجروانه و در طرف دیگر آن معاشرت‌های معمولی انباشته می‌شود. در برخی دیدگاه‌های نظری، مصرف مواد هنگامی شروع می‌شود که معاشرت‌های کجروانه بیشتر از معاشرت‌های معمولی اجتماعی باشد (آبادینسکی، 1383: 27). با توجه به چارچوب نظری مطرح شده می‌توان فرضیات زیر را به منظور بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و گرایش به مصرف موادمخدر مطرح کرد.

فرضیات و مدل تحلیلی پژوهش

- 1- میزان گرایش دانش آموزان به سوء مصرف موادمخدر بر حسب جنسیت متفاوت است.
- 2- بین رابطه با دوستان ناباب و میزان گرایش دانش‌آموزان به سوء مصرف موادمخدر رابطه وجود دارد.
- 3- بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با میزان گرایش دانش‌آموزان به سوء مصرف موادمخدر رابطه وجود دارد.

شکل 1- مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، با روش کمی و به شیوه پیمایشی انجام گرفته است. جامعه آماری این پژوهش دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر زابل است که تعداد آن‌ها 4721 نفر بودند، که با استفاده از فرمول کوکران 355 نفر به عنوان نمونه، با شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. ابزار مورد استفاده در این پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته می‌باشد. که اعتبار¹ آن به شیوه صوری با مشورت اساتید صاحب‌نظر جامعه‌شناسی بدست آمده است و برای محاسبه پایایی² آن از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ برای سازه؛ سرمایه اجتماعی 0/776، برای سازه ارتباط نادرست با دوستان و همسالان 0/614 و برای میزان گرایش دانش‌آموزان به مصرف موادمخدر 0/636 بود. داده‌ها به کمک نرم‌افزار SPSS و AMOS در دو سطح توصیفی و استنباطی مورد تحلیل قرار گرفت. به منظور تحلیل داده‌ها نیز از آزمون تی و ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون گام به گام استفاده گردیده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

از مجموع 355 نفر پاسخگوی این پژوهش (51٪) پسر و (49٪) دختر بودند. دامنه سنی پاسخگویان بین 15 تا 21 سال با میانگین 16/87 و انحراف معیار 0/794 می‌باشد. درباره روابط با دوستان ناباب 86/8 درصد از دانش‌آموزان رابطه با گروه دوستان را کم، 12/7 درصد متوسط و 0/6 درصد زیاد عنوان کردند. میزان گرایش به موادمخدر 81/1 درصد پاسخگویان کم، 16/3 درصد متوسط و 2/5 درصد زیاد بوده است.

1- Validity

2- Reliability

یافته‌های استنباطی

جدول شماره 1- میزان سرمایه اجتماعی و شاخص‌های آن بر حسب فراوانی و درصد

سرمایه اجتماعی و ابعاد	میانگین	انحراف معیار	حداقل نمره	حداکثر نمره
سرمایه اجتماعی کل	34/78	10/45	42	100
اعتماد	17/87	2/69	8	25
مشارکت	19/87	4/55	8	30
هنجار	26/5	3/46	6	30
شبکه روابط	14/09	3/8	4	20

جدول شماره 1 توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس کل سرمایه اجتماعی و ابعاد آن را نشان می‌دهد. مطابق داده‌های جدول میانگین سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان در همه ابعاد آن بالاتر از حد متوسط است. متغیر سرمایه اجتماعی مشتمل بر چهار بُعد اعتماد، مشارکت، هنجار و شبکه روابط بود. میانگین 78/34 با توجه به کمترین نمره 42 و بیشترین نمره 100 برای سرمایه اجتماعی، حکایت از سرمایه اجتماعی بالای پاسخگویان دارد. پاسخگویان به لحاظ میزان اعتماد با میانگین 17/87 (دامنه 8 تا 25)، میزان مشارکت با میانگین 19/87 (دامنه 8 تا 30)، بُعد هنجار با میانگین 26/5 (دامنه 6 تا 30) و بُعد شبکه روابط با میانگین 14/09 (دامنه 4 تا 20) در سطح بالایی قرار داشتند.

جدول شماره 2- مقایسه میانگین میزان گرایش به موادمخدر بر حسب جنسیت

جنسیت	تعداد	میانگین گرایش	انحراف معیار	t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
دختر	174	31/35	10/977	-4/58	353	0/000
پسر	181	37/92	15/670			

براساس اطلاعات جدول 2، میانگین میزان گرایش به موادمخدر دختران (31/35) تفاوت معنی‌داری (Sig = 0/000) با میانگین میزان گرایش به موادمخدر پسران (37/92) دارد و فرض صفر رد می‌شود. همچنین با توجه به میانگین‌ها مشاهده می‌گردد، میزان گرایش به موادمخدر در بین دانش‌آموزان پسر بیشتر است.

جدول شماره 3- رابطه میزان سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با میزان گرایش به موادمخدر

متغیر	آزمون همبستگی	گرایش به موادمخدر
سرمایه اجتماعی	ضریب پیرسون	-0/339
	سطح معنی داری	0/000
اعتماد	ضریب پیرسون	-0/122
	سطح معنی داری	0/021
مشارکت	ضریب پیرسون	-0/185
	سطح معنی داری	0/000
هنجار	ضریب پیرسون	-0/378
	سطح معنی داری	0/000
شبکه	ضریب پیرسون	-0/278
	سطح معنی داری	0/000
روابط با دوستان ناباب	ضریب پیرسون	0/566
	سطح معناداری	0/000

بر اساس یافته‌های جدول بالا، ضریب همبستگی بین میزان سرمایه اجتماعی و میزان گرایش به مصرف موادمخدر برابر $-0/339$ و با سطح معنی داری ($\text{Sig} = 0/000$) می‌باشد. همچنین ضرایب همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی با گرایش به موادمخدر، برای بُعد اعتماد $-0/122$ با سطح معناداری ($\text{Sig} = 0/021$)، بُعد مشارکت $-0/185$ با سطح معناداری ($\text{Sig} = 0/000$)، بُعد هنجار $-0/378$ با سطح معناداری ($\text{Sig} = 0/000$) و برای بُعد شبکه $-0/278$ با سطح معناداری ($\text{Sig} = 0/000$) می‌باشد. بنابراین رابطه‌ی معکوسی بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با گرایش به موادمخدر با گرایش به موادمخدر وجود دارد. بدین معنا که هر قدر افراد از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردار باشد گرایش آنان به مصرف موادمخدر کاهش می‌یابد. ضریب همبستگی بین میزان ارتباط با دوستان ناباب و میزان گرایش به موادمخدر برابر $0/566$ و با سطح معنی داری ($\text{Sig} = 0/000$) می‌باشد، لذا رابطه‌ای مثبت و معنادار بین ارتباط با دوستان ناباب و گرایش به موادمخدر وجود دارد.

در ادامه به منظور مشخص شدن سهم تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته به تحلیل رگرسیونی پرداخته می‌شود جدول 4 نتایج رگرسیونی چند متغیره برای متغیرهای مرتبط با گرایش به مصرف موادمخدر را نشان می‌دهد. اطلاعات جدول 4 نشان می‌دهد که از میان متغیرهای وارد شده به مدل متغیر روابط با دوستان با بتای $0/483$ و

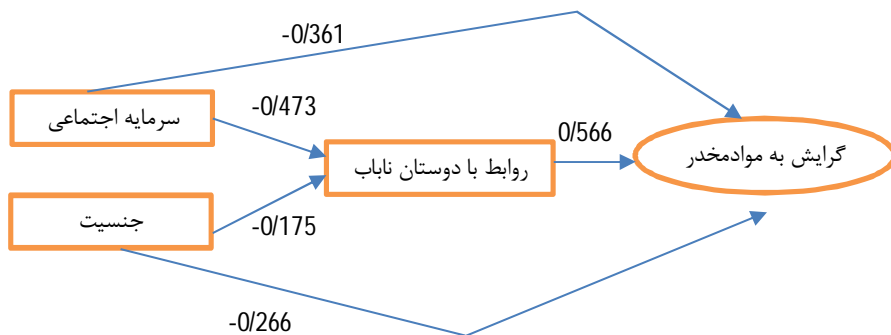
سطح معنی‌داری $\text{sig}=0/000$ بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته گذاشته است. همچنین ضریب همبستگی متغیرهای مستقل با متغیر گرایش به موادمخدر در مدل برابر با $R=600$ و ضریب تعیین تعدیل شده برابر با $0/360$ به دست آمده است و این ضریب بیانگر آن است که 35/4 درصد واریانس متغیر گرایش به موادمخدر توسط سه متغیر وارد شده در مدل تعیین می‌شود. همچنین مدل رگرسیونی تبیین شده طبق آزمون تحلیل واریانس، خطی و معنادار است زیرا مقدار آزمون F برای تبیین معناداری اثر متغیرهای مستقل بر گرایش به موادمخدر برابر با $65/772$ با سطح معناداری $\text{sig}=0/000$ می‌باشد.

جدول شماره 4- نتایج رگرسیونی گام به گام برای تبیین گرایش به مصرف موادمخدر

متغیر مستقل	ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده (Beta)	t	سطح معنی‌داری
	B	خطای معیار			
مقدار ثابت	31/171	6/349		4/999	0/000
روابط دوستان	0/717		0/483	9/990	0/000
جنسیت	-4/235	1/205	-0/152	-3/514	0/000
هنجار	0/543	0/195	-0/135	-2/789	0/006

جدول شماره 5- خلاصه تأثیرات مدل‌های رگرسیونی بر متغیر وابسته

ضریب همبستگی چندگانه ¹	ضریب تعیین ²	ضریب تعیین تعدیل شده ³
0/60	0/360	0/354

شکل 2- تحلیل مسیر رابطه بین سرمایه اجتماعی و گرایش دانش آموزان به مصرف موادمخدر

1- R

2- R Square

3- Adjusted R Square

جدول شماره 6- محاسبه ضرایب مستقیم و غیر مستقیم تحلیل مسیر

متغیرها	ضرایب مستقیم	ضرایب غیر مستقیم
سرمایه اجتماعی با گرایش به مصرف موادمخدر	-0/361	----
سرمایه اجتماعی از طریق روابط با دوستان ناباب	----	-0/268
مجموع	-0/361	-0/268
روابط با دوستان ناباب با گرایش به مصرف موادمخدر	0/566	----
مجموع	0/566	----
جنسیت با گرایش به مصرف موادمخدر	-0/266	----
جنسیت از طریق روابط با دوستان ناباب	----	0/091
مجموع	-0/266	0/091

یافته‌های جدول 6 حاکی از آن است که متغیر سرمایه اجتماعی با ضریب $-0/361$ تأثیر مستقیم و با ضریب $-0/268$ تأثیر غیرمستقیم بر گرایش به مصرف موادمخدر تأثیر می‌گذارد همچنین متغیر جنسیت نیز با ضریب تأثیر مستقیم $-0/266$ و با ضریب تأثیر $0/091$ تأثیر غیر مستقیم بر گرایش به مصرف موادمخدر دارد. متغیر روابط با دوستان ناباب نیز با ضریب تأثیر $0/091$ بر گرایش به مصرف موادمخدر تأثیر داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و گرایش دانش‌آموزان به مصرف موادمخدر بود که علاوه بر متغیر فوق رابطه متغیرهای جنسیت و ارتباط با دوستان ناباب با سرمایه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج پژوهش حاضر حکایت از وجود تفاوت معناداری بین میزان گرایش دانش‌آموزان به مصرف موادمخدر برحسب جنسیت دارد. خروجی آزمون تی برای مقایسه میزان گرایش به مواد بر حسب جنسیت نشان داد، میانگین گرایش پسران $(37/92)$ و میانگین گرایش دختران $(31/35)$ است؛ بنابراین میزان گرایش به موادمخدر در پسران بیش از دختران است. این یافته با پژوهش‌های (هیبل و همکاران، 2000)، (نجفی و همکاران، 1384)، (حمدیه و همکاران، 1387)، (عباسی و همکاران، 1385)، (بل و همکاران، 1997)، (کمپتون و همکاران، 2004)، (جوهانسون و همکاران، 2005)، (موهلر و همکاران، 2003) همخوانی دارد.

بررسی رابطه میزان روابط نادرست با گروه دوستان با میزان گرایش به موادمخدر نشان می‌دهد، روابط نادرست با گروه دوستان به طور معنادار باعث افزایش میزان گرایش دانش‌آموزان به موادمخدر می‌شود؛ بنابراین فرضیه مدنظر ما تأیید می‌شود. طبق یافته این پژوهش و از نظر اکثر افرادی که با نوجوانان کار می‌کنند، مهم‌ترین خطری که این گروه را تهدید می‌کند این است که آن‌ها به عنوان واکنشی در قبال قرار گرفتن مکرر در موقعیت‌های نامناسب از جمله احساس ناامنی، فشار، آشفتگی روانی، احساس حقارت، طردشدگی و بیگانگی، تعارض با والدین با مشکلات روزمره به موادمخدر پناه می‌برند. شمار بسیاری از نوجوانان آسیب‌پذیر گمان می‌کنند که می‌توانند صرفاً به‌طور تفریحی و یا برای کسب تجربه، موادمخدر را مصرف کنند، اما به زودی در می‌یابند که مصرف این مواد به صورت تکیه‌گاه روانی آن‌ها در می‌آید و نمی‌توانند آن را کنار بگذارند (رحیمی موقر، 1384). همچنین یافته‌های این پژوهش همسو با نتایج تحقیقات (کلاید، 1381)، (طارمیان، 1378)، (بهرامی احسان، 1383)، (آسایش، 1389) و (آقابخشی، 1388) است. دوستان نقش مهمی در گرایش نوجوانان به مصرف موادمخدر ایفا می‌کنند، در صورتی که دوستان فرد نوجوان و به ویژه نزدیک‌ترین دوست آن فرد موادمخدر مصرف کنند، خود آن فرد نیز به مصرف چنین موادی روی خواهد آورد، نوجوانان برای پذیرفته شدن از طرف دیگران، به خصوص دوستان و همسالان خود اهمیت بسیار قائلند و چون گروه همسالان قدرت زیادی دارد، می‌تواند اعضای گروه را تحت تأثیر قرار دهد (آبایان، 1380).

در بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با میزان گرایش دانش‌آموزان به موادمخدر نتایج حاکی از وجود رابطه معکوس و معنادار بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با میزان گرایش به موادمخدر است. با توجه به منفی بودن ضریب همبستگی پیرسون مشخص می‌شود، هر چه میزان سرمایه اجتماعی کاهش پیدا کند میزان گرایش و میزان مصرف مواد افزایش خواهد یافت. این یافته همسو با پژوهش (غلامی کوتنایی و قربان‌نژاد شهرودی، 1393) و (حیدرنژاد و همکاران، 1393) است.

دسترسی جوانان و نوجوانان به سرمایه اجتماعی می‌تواند، زمینه کاهش مشکلات اجتماعی و رفتاری را سبب گردد؛ لذا با فراهم آوردن زمینه تعاملات اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و کار تیمی می‌توان از میزان آسیب‌های اجتماعی و خطرپذیری در

آنان کاست و موجبات پیشرفت تحصیلی و ارتقاء سلامت آنان را فراهم آورد. هر چه ارتباطات و تعاملات بین فردی بهتر و مؤثرتری بین دانش‌آموزان وجود داشته باشد احتمال گرایش به سوی رفتارهای پرخطر و آسیب‌های اجتماعی کمتر خواهد بود. بالعکس عدم وجود تعاملات مؤثر بین جوانان و نوجوانان می‌تواند آن‌ها را به سمت موادمخدر سوق دهد (غلامی کوتنایی و قربان نژاد شهرودی، 1393).

با توجه به یافته‌های پژوهش برای کاهش میزان گرایش دانش‌آموزان به مصرف موادمخدر پیشنهاد می‌شود زندگی سلامت محور (جسمی و روحی) از طرق مختلف مانند بهره‌گیری از رسانه‌های جمعی و توانایی‌های صدا و سیما ترویج شود؛ محیطی سرشار از محبت و آرامش و همدلی در خانواده‌ها ایجاد گردد و نیازهای روحی-روانی فرزندان در خانواده‌ها تأمین شود؛ آگاهی و نظارت والدین بر روابط فرزندان بیشتر شود و از روابط دانش‌آموزان با دوستان ناباب جلوگیری گردد؛ امکانات و خدمات موجود در جامعه به نحو عادلانه توزیع گردد و زمینه استفاده برابر تمامی اعضای جامعه از فرصت‌های مشروع فراهم شود. تا هنگامی که بخش عظیمی از جامعه از حداقل امکانات اقتصادی زندگی محروم هستند، نمی‌توان انتظار کاهش انحرافات و بزهکاری‌های اجتماعی را داشت. گروه‌های اجتماعی در زمینه‌های علمی، فرهنگی، ورزشی و ... ایجاد گردد و زمینه و امکانات برای فعالیت افراد در این گروه‌ها فراهم شود. امکان بحث و مناظره و برگزاری تجمعات و سخنرانی‌ها، جشن‌ها و ... در مراکز فرهنگی هنری نظیر فرهنگسراها، خانه‌های فرهنگ، خانه‌های مشق، سرای محله و خانه‌های سلامت فراهم گردد. ایجاد کانون‌های داوطلبانه مردمی که به امور محله و کارهای زندگی روزمره می‌پردازند.

- آبادینسکی، هوارد (1383). جامعه‌شناسی موادمخدر. ترجمه محمد علی زکریایی، تهران: دبیرخانه ستاد مبارزه با موادمخدر.
- آبایان، شیوا (1380). علل گرایش به موادمخدر در نوجوانان و جوانان. مجله پیوند، شماره 264. صص 57-46.
- حیدر نژاد، علی‌رضا؛ باقری بنجار، عبدالرضا و اصانلو، علی (1393). مقایسه میزان سرمایه اجتماعی در جوانان معتاد و غیر معتاد. فصلنامه علمی پژوهشی اعتیاد پژوهی، شماره 24، صص 85-94.
- درستکار، علیرضا (1393). بررسی زمینه‌ها و آسیب‌های اعتیاد در جامعه دانشجویی کشور، مجله سلامت اجتماعی و اعتیاد. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، شماره 2، صص 55-72.
- ژرفای تربیت (1379). بررسی نظرات رابطین واحد پیشگیری درباره میزان تأثیر عوامل روی‌آوری به اعتیاد و روش‌های پیشگیری از سوء مصرف موادمخدر (کرمان). ژرفای تربیت، سال دوم، شماره 18، صص 34.
- سلطانی‌گرد فرامرزی، مهدی و اسماعیل‌زاده، علی اصغر (1391). شیوه‌های بازنمایی اعتیاد در سینمای ایران. فصلنامه اعتیاد پژوهی سوءمصرف موادمخدر، سال هشتم.
- عطار، سعید (1391). بنیادهای نظری سرمایه اجتماعی (بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران). یزد: دانشگاه یزد.
- غلامی کوتنایی، کوروش و قربان‌نژاد شهرودی، یدالله (1393). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی خانواده بر اعتیاد جوانان (شهر قائم شهر). دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، صص 139-115.
- گروسی، سعیده و محمدی دولت‌آبادی، خدیجه (1390). تبیین تجربه زیسته زنان وابسته به موادمخدر از پدیده اعتیاد، زن و جامعه. سال دوم، شماره اول، صص 55-74.
- قنادی فرنود، مینا و محمود علیلو، مجید (1393). پیش‌بینی گرایش به مصرف سیگار، مشروبات الکلی، موادمخدر و داروهای روان‌گردان بر اساس متغیرهای بدتنظیمی هیجان و تجربه کودک آزاری در افراد دارای صفات شخصیت مرزی. اعتیاد پژوهی، شماره 30، صص 79-112.
- مبارکی، محمد (1383). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- محمدخانی، شهرام (1385). مدل ساختاری مصرف مواد در نوجوانان در معرض خطر؛ مقایسه ویژگی‌های شخصیتی و راهبردهای مقابله‌ای مجرمین و افراد بهنجار. پایان‌نامه دکتری روانشناسی، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

- ممتاز، فریده (1381). انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها. چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- میری آشتیانی، الهام (1380). جامعه‌شناسی اعتیاد در ایران امروز. تهران: انتشارات مهاجر.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسین (1392). عوامل مؤثر بر گسترش اعتیاد در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان چهار دولی غربی شهرستان قروه). مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره 45، شماره 1، صص 65-85.
- میرمحمدتبار، احمد و مظلوم خراسانی، محمد (1395). فراتحلیل تحقیقات انجام شده در حوزه بررسی مسائل اجتماعی با تاکید بر سوء مصرف موادمخدر. مسائل اجتماعی ایران، سال هشتم، شماره 1، 145-165
- A. P. J. Abdul Kalam, Country, Human anatomy (2012). Role of Student in Nation Building, accessed September 28, 2015 at [www.studymode.com/topic/Role of Student in Nation Building](http://www.studymode.com/topic/Role%20of%20Student%20in%20Nation%20Building)
- Coleman, J. S. (1988). "Social capital in the creation of human-capital." *American Journal of Sociology*, 94: S95-S120.
- Chih chuang, Ying: Yang chuang, kun (2008) Gender differences relationships between social capital and individual smoking and drinking behavior in Taiwan, *Social Science & Medicine*, 67: 1321-1330.
- Graham, D. (2008). *Psychopathology: research assessment and treatment in clinical psychology*. Published by the British psychological society and Blackwell publishing.
- Huppke, R.W. (2001). Study finds community? work linked to happiness, [Htt: //archive. Nandotimes](http://archive.nandotimes.com).
- Negi Mohita, (2015). Essay on the Role of Students in Society, accessed September 14, 2015 at www.yourarticlelibrary.com.
- Putnam, R (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*, simon and Schuster, New York.
- Russell, Terry (2015). Effect of a Substance Abuse Intervention Program on Student Achievement at a Midwest University, A Dissertation submitted to the Education Faculty of Lindenwood University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Education, School of Education, ProQuest Number: 3720317.
- Thorlindsson, T; Valdimarsdóttir, M; Jonsson, M. (2012). Community social structure, social capital and adolescent smoking: A multi-level analysis. *Journal of Health & Place*. 18. 2012. pp796-804.
- Winter, Ian (2000). Toward a network sociality, theory, culture and society, vol18(6). pp51-7.

- Winters, Brittany N(2014). The Psychometric Utility of The Drug abuse screening test among Treatment-seeking, Homless men, A clinical dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Psychology, Pepperdine University Graduate School of Education and Psychology, UMI Number: 3622742.